

PRACA HISTORYCZNA

Gabriela Nowińska^{1 (A,B,G)}, Jakub Nowiński^{1 (A,B,G)}

Niepełnosprawność w czasach starożytnych

Disability in Ancient Times

Wyższa Szkoła Rehabilitacji w Warszawie

STRESZCZENIE

Na przestrzeni wieków postrzeganie ludzi chorych i niepełnosprawnych zmieniało się. Zaczynając od czasów starożytnych, a nawet wcześniejszych, społeczeństwa różnie podchodziły do tematu choroby i kalectwa. Cywilizacje dążyły do tworzenia zdrowego społeczeństwa, co było możliwe (zdaniem ówczesnych społeczeństw) tylko drogą eliminacji.

Niepełnosprawność, kalectwo, ułomność w czasach starożytnych obejmujących okres od 2500 r. p.n.e. do 476 r. n.e. postrzegane były jako przejaw przekleństwa, kary bogów, działania sił nadprzyrodzonych. W starożytnej Grecji porzucanie, zabijanie noworodków często wymagane było nawet przez państwo, a filozofowie Platon czy Arystoteles przedstawiali poglądy wykluczania niepełnosprawnych ze społeczeństwa. Rzymianie uważali, że narodzenie się dziecka z defektami było zapowiedzią zbliżającej się katastrofy. Ułomnych dorosłych obrażano, nadając im przydomki wyśmiewające ich cechy czy niedoskonałości anatomiczne. Wczesne chrześcijaństwo, to pierwsze próby leczenia niepełnosprawności, chociaż nękające choroby, kalectwo przedstawiano jako karę za grzechy. Starożytne cywilizacje dążyły do tworzenia zdrowego społeczeństwa drogą eliminacji, okrucieństwa, bezwzględności wobec niepełnosprawnych, ułomnych, co miało odzwierciedlenie w religii, kulturze czy aspekcie ekonomicznym.

Na ewolucję poglądów dotyczących niepełnosprawności miało wpływ wiele czynników, takich jak rozwój nauki, tech-

ABSTRACT

Over the centuries, perceptions towards disability varied significantly. In ancient times, and even before, there were different approaches to illness and disability. Civilizations sought to create a healthy society that was possible, according to contemporary societies, only by elimination.

In ancient times, in the period from 2500 BC to 476 AD, disability was seen as a result of a curse or punishment from gods for sinning. In Ancient Greece, abandonment of newborns or killing babies was even often required by the state. Philosophers, such as Plato and Aristotle, held a view that people with disabilities should be excluded from the society. Also the Romans believed that the birth of a child with birth defects presaged impending disaster. Adults with disabilities often experienced verbal attacks, such as taunts or name calling.

First attempts to treat disability date back to early Christian times, although illness and disability were regarded as punishment for sins. Ancient civilizations sought to build a healthy society through elimination, cruelty and ruthlessness towards people with disabilities, which was reflected in religion, culture or economy.

Beliefs about disability have changed over time through many different factors that is development of science, technology, culture, value systems and philosophical views. Ancient civilizations began practicing medicine, so there was a very limited access to a doctor. Even though wealthier

Udział współautorów / Participation of co-authors: A. autor koncepcji i założeń pracy / author of the concept and objectives of paper; B. zbieranie materiału / collection of data; C. realizacja badań / implementation of research; D. opracowanie, analiza i interpretacja wyników / elaborate, analysis and interpretation of data; E. analiza statystyczna danych / statistical analysis; F. przygotowanie manuskryptu / preparation of a manuscript; G. opracowanie piśmiennictwa / working out the literature; H. pozyskanie funduszy / obtaining funds

nologii, obowiązująca kultura, systemy wartości czy poglądy filozoficzne. Medycyna dopiero się rozwijała, więc dostęp do jakiegokolwiek lekarza był bardzo ograniczony. Bogatsi, lepiej usytuowani często mieli szansę na przeżycie, ale często i ci, w przypadku choroby czy niepełnosprawności, byli spychani na margines społeczeństwa.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, kalectwo, ułomność, defekty budowy, okrucieństwo, eliminacja, bezwzględność, starożytność.

Na przestrzeni wieków postrzeganie ludzi chorych i niepełnosprawnych zmieniało się. Zaczynając od czasów starożytnych, a nawet wcześniejszych, społeczeństwa różnie podchodziły do tematu choroby i kalectwa. Na szczęście czasy, gdy niepełnosprawny był traktowany jako niezdolny do egzystencji czy nawet niepełnowartościowy obywatel, minęły. W minionych czasach dominowały postawy wrogości, a nawet niechęci do niepełnosprawnych. Byli oni postrzegani jako słabi, niedołążni, oślepiali – głównie dlatego, że odbiegali od „normalności”. Współcześnie postawy wobec ludzi chorych są skrajnie różne od tych prezentowanych w czasach starożytnych. Niepełnosprawny przestał być problemem całej społeczności. Warto podkreślić, że postawy wykluczenia niepełnosprawnych były stosowane przez ludy o nieznacznym rozwoju medycyny. W starożytności wszystko co inne tłumaczone było i traktowane jako interwencja sił wyższych czy kara bogów. Na ewolucję poglądów dotyczących niepełnosprawności miało wpływ wiele czynników, takich jak rozwój nauki, technologii, obowiązująca kultura, systemy wartości czy poglądy filozoficzne.

Celem tego artykułu jest pokazanie, jak niepełnosprawność była postrzegana w czasach starożytnych. Mówiąc o starożytności odnosimy się do czasów od 2500 r. p.n.e. do 476 r. n.e., kiedy to nastąpił upadek Cesarstwa Rzymskiego.

Wszelkie zaburzenia, choroby czy defekty w tych latach to przede wszystkim kara bogów. Postępowanie wobec niepełnosprawnych przepełnione było okrucieństwem i brakiem akceptacji. Podyktowane to było kulturą, obyczajami czy nawet obowiązującymi przepisami prawa. Dominowało prawo selekcji naturalnej. Słabsze jednostki skazywane były na śmierć. Medycyna dopiero się rozwijała, więc dostęp do jakiegokolwiek lekarza był bardzo ograniczony. Bogatsi, lepiej usytuowani, często mieli szansę na przeżycie, ale często i ci, w przypadku choroby czy niepełnosprawności, byli spychani na margines społeczeństwa. Okres starożytności jest pierwszym w dziejach historii, w którym pojawiają się źródła potwierdzające marginalizowanie osób upośledzonych [1]. Usuwane były poza nawias społeczeństwa. Niechęć tego okresu do niepełnosprawnych wynikała głównie z zasad i norm, które dążyły do stworzenia zdrowego i silnego społeczeństwa. Zdaniem tamtejszych społeczeństw było to możliwe tylko drogą eliminacji słabych jednostek, które

people had a chance to survive, in the case of an illness or disability they were often pushed to the margins of society.

Key words: disability, birth defects, cruelty, elimination, ruthlessness, ancient times.

Over the centuries, attitudes towards disability varied significantly. In ancient times, and even before, there were different approaches to illness and disability. Luckily, the times when the disabled person was perceived as unable to exist and even deficient citizen are long gone. In the past, the attitude of hostility and even aversion to the disabled were mainly in force. They were perceived as weak, infirm, stuporous, mainly because they were so different than “normal” people. Contemporary the attitudes towards disabled are completely different than those from the ancient times. Disabled is not the problem of the whole society any more. It is worth to emphasize that the exclusion of disabled was used by societies with the very low progress of medicine. In the ancient times, everything that was different was explained as Force Majeure intervention or the punishment coming from Gods. There were many factors that influenced the change in views over disability, like the development of science, technology, the culture, systems of value or the philosophical views.

The aim of this article is showing how disability was perceived in the Ancient times. By ancient we mean the period between 2500 B.C. to 476 A.D., when the Roman Empire collapsed.

All disorders, diseases or defects that were appearing in those years were perceived as the punishment from Gods. The proceedings towards the disabled was full of cruelty and lack of acceptance. It was in accordance with the culture, customs and law regulations. The main law was the natural selection. The weaker individuals were convicted to death. Medicine was in the early stage of its development so access to a doctor was limited. The rich had a chance to survive but it was very often that even they were relegated to the margins of society. The Ancient times are the first when the sources confirm the marginalization of the disabled [1]. They were removed from the society. The aversion towards the disabled was based on the rules and standards, which were set to make the society healthy and strong. According to the societies of those times it was possible only through elimination of the weak individuals who were different from the ideal perceptions of man. To achieve that the natural selection was used. The weak and sick children were thrown into forest (Greece), pushed down from the mountain (Sparta – Taigetos mountain), drowned in the rivers (Egypt) [2].

różniły się od idealistycznego postrzegania człowieka. W tym celu dokonywano selekcji naturalnej. Dzieci słabe i chore wyrzucano do lasów (Grecja), zrzucano z gór (Sparta – Góra Tajgetos), topiono w rzekach (Egipt)[2].

O znaczeniu, jakie przypisywano silnemu i zdrowemu ciału oraz aktywności fizycznej pisał już Hipokrates, który uznawany jest za ojca medycyny. Twierdził on, że „medycyna opiera się na dwu potężnych filarach, jakimi są ćwiczenia fizyczne i dietetyka” [3]. Grecja cechowała się kultem ciała ludzkiego. Fascynowano się nagością. Zamożni ćwiczyli swoje mięśnie w salach gimnastycznych (gimnazjony), zaś ubodzy wzmacniali mięśnie przez pracę na roli. W Sparcie istniał obowiązek dbania o sylwetkę – co 10 dni każdy mężczyzna był poddawany kontroli ciała, a w przypadku zaniedbania kondycji fizycznej był wypędzany z miasta[4].

W starożytnej Grecji dzieci rodzące się z widoczną niepełnosprawnością zazwyczaj padały ofiarami dzieciobójstwa. Uważano, że narodzenie się takiego dziecka to kara bogów za grzechy rodziców lub przodków, takie jak złamanie przysięgi, rabunek dokonany w świątyni, czy niezłożenie daniny bogom[5]. Starożytni lekarze odmawiali pomocy niepełnosprawnym i nieuleczalnie chorym[6]. W Grecji osoby niepełnosprawne oraz zwierzęta z poważnymi deformacjami nazywano *taras*. Tym określeniem oznaczano mitologiczne potwory. Porzucone takich noworodków, np. w Sparcie było wymagane przez prawo. Los takiego dziecka zależał od rady starszych, ponieważ niepełnosprawne dziecko było uznawane za własność państwa. Porzucony noworodek wywożony był za miasto i pozostawiany na pewną śmierć [7]. Dla Greków (Hellenów) starość, kalectwo, niepełnosprawność było przekleństwem. Osoby niepełnosprawne traktowano jako przejaw działania sił nadprzyrodzonych, dlatego objęte nią osoby skazywano na śmierć. Młodość, siła, sprawność – to były najbardziej pożądane cechy. Ale np. w Atenach wydawano bezpłatne posiłki dla zasłużonych dla państwa obywateli: starych i kalekich [8]. W Atenach niepełnosprawnych traktowano w ogóle dużo łagodniej niż w starożytnej Sparcie. Ateńczycy bardziej humanitarnie podchodzili do niepełnosprawności i chorób. Organizowali nawet formy pomocy dla poszkodowanych podczas wojen. Nie obowiązywało tutaj również prawo dotyczące zabijania chorych noworodków [9].

Jednym z pierwszych filozofów, który zajął się wykluczeniem niepełnosprawnych ze społeczeństwa był Platon. Pragnął zaistnienia idealnego, doskonałego, wręcz utopijnego państwa. Eugenika była dla niego elementem niezbędnym takiego społeczeństwa. Taka selekcja naturalna miała strzec przed pojawieniem się zbędnych i wadliwych jednostek. Małżonkowie – według Platona – winni dołożyć wszelkich starań, aby spłodzić silnego, jak najmocniejszego potomka [10]. Nawoływał on do porzucania kalekich dzieci. Uważał, że dzieci lepszych ludzi, gdyby rodziły się w nadmiarze, należy oddawać do

The Father of Medicine, Hippocrates has written about the meaning of strong healthy body and physical activity. He was saying that „(...) medicine is based on two powerful columns, physical activity and dietetics [3].” Greece was characterized by the cult of human body. They were fascinated with nudity. The rich were exercising their muscles in the gyms (gimnasions), when the poor were strengthening their muscles by working in the field. In Sparta people were obliged to take good care of their figure – every 10 days every man had to undergo the body control, if his physical form was neglected, he was expelled from the city [4].

In Greece children that were born with visible disability were usually the victims of infanticide. It was considered the punishment from Gods for parents or ancestors' sins like breaking the vow, robbery in the temple or not submitting the tribute to the Gods if such a child was born [5]. Ancient doctors refused to help the disabled and incurably ill [6]. In Greece the disabled and animals with serious deformations were called *taras*. This was the term for mythological monsters. It was required by the law in Sparta to abandon such children. The fate of the child depended on the council of elders, because the disabled child belonged to the state. Abandoned infant was taken out of the city and left for certain death [7]. For Greek (Hellens) the senility, disability were the curse. The disabled people were threaten as the sign of the supernatural forces, that is why they were convicted to death. Youth, strength and efficiency were the most wanted qualities. But old and disabled citizens that were meritorious for the state were given the free meals in Athens [8]. In that city they were treated much better than in ancient Sparta. Athenians were more humanitarian towards disability and diseases. They even organized the help for those who suffered during wars. Also the law of killing the sick newborns was not in force there [9].

One of the first philosophers who considered the exclusion of disabled from the society was Plato. He wanted the existence of ideal, perfect, even utopian state. Eugenics was the essential element of such society. Such natural selection was supposed to be protective against appearance of redundant and defective individuals. The married couple – according to Plato should do everything possible to procreate the strongest possible descendant [10]. He was calling to abandon the disabled children. He thought that children of better people born in excess should be given to nurseries or wet nurses in certain district of the city. At the same time the children of worse people, born with disabilities, should be hidden in the place not known or mentioned aloud [11]. Sick or disabled citizen creates the social deficiency, according to Plato. Such people use the social resources and additionally they pass on their defects to the descendants which makes the quality of population worse. That is why such individuals should be eliminated. Plato speaks

ochronek lub mamek mieszkających w określonej dzielnicy miasta. Natomiast dzieci tych gorszych, gdyby się jakieś ułomne urodziło, to też w jakimś miejscu, o którym się nie mówi i nie bardzo wiadomo gdzie by ono było, ukryją, jak się należy [11]. Deficyt społeczny według Platona pojawia się głównie wtedy, gdy obywatel jest chory lub niepełnosprawny. Takie osoby nie tylko absorbują zasoby społeczne, ale dodatkowo przekazują genetycznie swoje kalectwo potomstwu, pogarszając jakość populacji. Dlatego należy takie jednostki eliminować. Platon mówi o tym bardzo brutalnie: osoby, które „ciała będą mieli liche, tym pozwoli się umrzeć, a których by dusze były złej natury i nieuleczalne, tych będą sędziowie skazywali na śmierć” [12]. Ciężko chorzy i niepełnosprawni przekazują złą kondycję potomstwu, co nie przynosi państwu korzyści, a tylko same straty. Medycyna i prawo powinny chronić tylko chwilowo chorych na duszy i ciele. Eliminowanie niepełnosprawnych było nie tylko społecznie akceptowalne, ale również prawnie dozwolone. Powodem była chęć posiadania zdrowego, silnego potomka, który będzie podporą rodziny oraz przydatny społeczeństwu. Zdaniem Platona, ciężko chorych i niepełnosprawnych należy izolować, a nawet eliminować, ponieważ to jest najlepsze i dla nich, i dla państwa. Podobne poglądy głosił Arystoteles – uczeń Platona. Filozof ten twierdził, że nie należy wychowywać dzieci niepełnosprawnych: „W kwestii usuwania czy wychowywania noworodków winno obowiązywać prawo, by nie wychowywać żadnego dziecka wykazującego kalectwo”.

Arystoteles uważał, że jednym ze sposobów, by nie rodziły się dzieci „niedostatecznie rozwinięte na ciele i umyśle” było płodzenie potomstwa przez rodziców, którzy nie są zbyt młodzi ani zbyt starzy [13]. Wynikało to, jak się wydaje, z jego ogólnych poglądów na politykę i prawo. Filozof ten miał do osób niepełnosprawnych stosunek pogardliwy, który był konsekwencją jego poglądów. To właśnie do tych jednostek porównywał różne ludy barbarzyńskie, które wg niego żyją życiem umysłowym pozbawionym zdolności myślenia. „Kto bowiem z natury jest taki, że boi się wszystkiego, nawet chrobotu myszy, ten objawia tchórzostwo iście zwierzęce, u innych wystąpiła obawa przed kotem, która była chorobliwa, ale także spomiędzy ludzi umysłowo upośledzonych jedni to istne zwierzęta, jak ci, co z natury pozbawieni są zdolności myślenia i żyją życiem zmysłowym, tylko np. niektóre ludy barbarzyńskie zamieszkujące dalekie kraje uważają, że upośledzenie innych jest wynikiem choroby, jak np. epilepsji lub skutkiem obłąkania” [14]. W dziele „Etyka eudemejska” napisał: „Ale nie tylko wady duchowe są zależne od woli, lecz także błędy fizyczne niektórych ludzi, których też ganimy; nikt bowiem nie gani tych, co są brzydzy z natury, ganimy jednak takich, którzy są nimi przez brak ćwiczeń fizycznych i zaniedbanie. (...) podobnie ma się rzecz z chorobą i ułomnością; bo nikt nie mógłby lżyć niewidomego od urodzenia lub skutkiem

brutally about it: people with flimsy bodies should die, and those whose souls are of bad nature and incurable should be convicted to death by judges” [12]. Gravely sick and disabled pass on the poor condition to their descendants which brings only losses but not profits to the society. Medicine and law should protect the sick on the body and soul only temporary. Elimination of the disabled was not only acceptable in society, but it was also permitted by the law. The reason for such a thing was the will to have healthy strong descendant who can be the support for the family and can be useful to the society. According to Plato, gravely sick and disabled should be put under isolation or even eliminated because it is the best, both for them and for the state. Aristotle – the Plato's student – had similar views. That philosopher claimed that disabled children should not be brought up: “In the matter of removal or bringing up the infants there should be law in force which claims that no child showing any sign of disability should be brought up.”

Aristotle believed that one of the ways to prevent the birth of children “[...] not developed enough considering their body and mind [...]” was procreation by the parents who are not too young and not too old [13]. It was the result of his general views over the politics and the law. That philosopher looked at disabled with disdain and that was the consequence of his views. Those individuals were compared to barbaric people, those who live their mental life without the ability to think. “Who has the nature of a person being afraid of mouse scratching, the one shows the animal cowardice, others have morbid fear of the cat but of all the mentally retarded some of them are like animals, like those who have no ability to think and live their sensual life only, like some barbaric people living in distant countries, they think that impairment of others is the result of the disease, like epilepsy or the result of insanity [14]”. In the chapter “Eudemei ethics” he wrote „But not only the spiritual defects depend on the will, but only physical mistakes of some people we criticize; because nobody criticizes those who are ugly of their nature, but those who are them by the lack of physical exercise and neglecting. (...) it is similar with a disease or lameness; nobody could abuse the blind from birth or by disease or hit, but rather pity him; however everyone would criticize a man who lost his sight because of drinking or other way of immoderation. Thus among the physical defects those that depend on us are the subject of reprimand while those that do not depend on us, are not [15]”. This quotation shows that in ancient times people disabled of their own fault were treated worse than those who did not influence their disability.

The views of mentioned philosophers are in correspondence with the actual way of treating disabled in the ancient times. People's attitude towards the disabled had a huge influence on the formation of public opinion. The most known example of abandoning the sick infants is ancient Sparta. In this city-state only healthy children

choroby czy uderzenia, lecz raczej litowałyby się nad nim; każdy natomiast zganiłby człowieka, który stracił wzrok z powodu opilstwa lub innego rodzaju nieumiarkowania. A więc spośród niedomagań fizycznych te, co zależą od nas, są przedmiotem nagany, te zaś, które nie zależą od nas, nie” [15]. Ten cytat świadczy o tym, że ludzie niepełnosprawni z własnej winy byli w starożytności traktowani gorzej niż ci, którzy nie mieli wpływu na swoją sprawność.

Poglądy wyżej cytowanych filozofów korespondują z tym, jak faktycznie traktowani byli niepełnosprawni w starożytności. Ich stosunek do niepełnosprawnych miał ogromny wpływ na kształtowanie opinii publicznej. Najbardziej znanym przykładem porzucania chorych noworodków jest starożytna Sparta. W tym państwie – mieście jedynie zdrowe dzieci miały prawo do życia. Rodzice niepełnosprawnego dziecka zgodnie z literą prawa i zwyczajem społecznym zrzucali je ze skały jako niezdolne do bycia godnym potomkiem. Decydował o tym nie ojciec czy matka, ale urzędnicy państwowi stanowiący radę starszych. Starannie diagnozowali dziecko i je oglądali, a ich decyzja była ostateczna. Urzędnicy kierowali się tym, że państwo spartańskie potrzebowało silnych, zdrowych obywateli na przyszłych sportowców i żołnierzy [16]. Sparta zmieniła się w totalny organizm militarny, chociaż wcześniej tak nie było. Świadczy o tym historia kulawego poety Tyrtajosa, który tworzył w połowie XVII w. p.n.e. Zamiast posiłków wojskowych, ten Ateńczyk został wysłany do Sparty, która toczyła wojnę z Messeni. Elegie tego poety tak pobudziły spartan do walki, że zdobyli zwycięstwo. Głównym przesłaniem elegii Tyrtajosa było piękno śmierci podczas walki, zgoda, przestrzeganie prawa, nawoływanie do przywracaniu ładu w państwie [17]. W twórczości starożytnej Grecji można znaleźć przykłady dotyczące niepełnosprawności, chociażby w „Iliadzie” Homera bóg Hefajstos urodził się kaleki. Matka Hera nie chcąc takiego dziecka zrzuciła go z Olimpu. Uratowany przez dwie boginie z czasem otwiera kuźnię, w której wykonuje drobne, ale użyteczne rzeczy.

Matka ponownie zabiera go na Olimp, jednak zrzuciła go z Olimpu ojciec-Zeus. Hefajstos i tym razem nie odnosi większych szkód. Dochodzi do porozumienia z ojcem, wraca na Olimp, chociaż mówią na niego „kulawy”, „krzywonogi”. Przykład Hefajstosa dowodzi, że nie wszystkie kaleki dzieci były tępione, miały prawo do życia, nawet otaczane były opieką. Bywało, że te dzieci stawały się przydatne dla społeczeństwa. Były w pełni akceptowane, chociaż dla rodziców, jak i dla otoczenia nie było to łatwe [18].

W Kodeksie Hammurabiego wymienione są częste kary polegające na okaleczaniu, m.in. odcinanie rąk, palców, języka, wyłupianie oczu, łamanie kości. Z Kodeksu Hammurabiego bez wątplenia wynika, że już w tym czasie istnieli lekarze. Jednak nie wszyscy mieli do nich dostęp i na pewno było ich niewiele. Chorzy pozbawieni środków

were entitled to live. According to the law and social custom the parents of disabled child were supposed to throw the child off the rock as unable to be worthy descendant. There were the state clerks who constituted the council of elders who decided about that, not the child's parents. They watched and diagnosed the child and their decision was final. The clerks' decision based on the rule that Sparta needed strong healthy citizens to be sportsmen and soldiers in the future [16]. Sparta has altered into the total military organism, yet it was not like that beforehand. The history of limping poet Tyrtaios who wrote in the half of XVII century B.C. proves it. Instead of sending the supporting military troops, this Athenian was sent to Sparta which was at war with Messeni. His elegies encouraged the Spartans to fight enough to ensure their victory. The main message in his elegy was the beauty of death during the fight, consent, obeying the law and call to restore order in the State [17]. In the works of the ancient Greece there are examples concerning disabilities, e.g. in Homer's "Iliad" Hephaestus the God was born disabled. His mother Hera did not want such a child and threw him off the Olympus. He was saved by the two Goddesses and then opened the smithy where he made little but useful things.

His mother took him to Olympus again but then his father – Zeus threw him off the Olympus. Also this time Hephaestus was not hurt. Then he comes to terms with his father, comes back to Olympus, however he is called "lame" and "bandy-legged". Hephaestus's example proves that not all disabled children were exterminated, they were entitled to live, they were even taken care of. Sometimes those children were useful for the society. They were fully acceptable, however it was not easy, for parents nor for the others [18].

In the Hammurabi code the punishments involving cutting of hands, fingers, tongue, taking off the eyes or breaking bones are mentioned. This code shows that for sure there were doctors in those times. However not everyone had access to the doctor and for sure there were not many of them. The ill that did not have the resources to pay for the doctor were brought to the market to wait there for the free help [19].

But there are many examples in the ancient times which prove that handicapped people had a support. The figures, reliefs, sarcophagus from the ancient Egypt show people with limb prosthetics, walking with stick or crutches. In Rig-Weda, one of the oldest works of Indian literature, the information can be found that Queen Vishpla had her leg amputated during the battle. After healing she got the prosthetics and could walk again with it or even take part in battles [20].

In Hammurabi code there is law regulation concerning curing the disabled [21]. The oldest saved medical document from those times is a clay tablet with cuneiform script found in Nippur. That oldest document

na opłacenie lekarza byli najprawdopodobniej wynoszeni na rynek, gdzie oczekiwali na bezpłatną pomoc [19].

W starożytności jest jednak wiele przykładów, które dowodzą wspieranie osób niepełnosprawnych. Ryciny, płaskorzeźby, sarkofagi z czasów starożytnego Egiptu przedstawiają ludzi z protezami kończyn, chodzących o lasce czy kulach. W Rig-Weda, jednym z czterech najstarszych dzieł piśmiennictwa indyjskiego, znajduje się informacja, że w czasie bitwy królowej Vishpla amputowano nogę. Po zagojeniu kikut zaopatrzone w protezę. Królowa mogła chodzić, a nawet brać udział w bitwach [20].

W Kodeksie Hammurabiego znajduje się nawet uregulowanie prawne dotyczące leczenia niepełnosprawnych [21]. Najstarszym zachowanym dokumentem medycznym z tego okresu jest tabliczka gliniana, napisana pismem klinowym, znaleziona w Nippur. Ten najstarszy w dziejach medycyny dokument dowodzi, że już w owym czasie posługiwano się lekami [22]. Farmakoterapia sprowadzała się oczywiście do ziołolecznictwa, a zakres możliwości chirurgicznych był bardzo ograniczony. W ówczesnej terapii najważniejsze były ćwiczenia fizyczne, ceniono znaczenie gimnastyki w lecznictwie. Znane były także masaże, akupunktura, leczenie światłem oraz naturalnym polem magnetycznym.

Hipokrates opisał jednak technikę amputacji kończyn, a nawet sposób tworzenia aparatów ortopedycznych, obuwia leczniczego do korekty zniekształceń stóp oraz protez [23]. W starożytności również pojawiły się pierwsze techniki masażu – było to rozcieranie olejków na ciele. W Egipcie wierzono w uzdrawiające działanie olejków. Masaż stosowany był w celu poprawy samopoczucia, ale również w celach terapeutycznych, aby przynieść ulgę w cierpieniach. Technika ta była ściśle związana z rytuałami religijnymi. Masaż polegał na pocieraniu, uderzaniu, ssaniu – wszystko, aby wyciągać złe duchy i chorobę [24].

W odległej starożytnej kulturze peruwiańskiej od 100–800 r. n.e. w dość ciekawy sposób starano się pomagać osobom niepełnosprawnym. Odnaleziono ceramiczne figurki odzwierciedlały nękające ludzi choroby, np. były figurki przedstawiające amputowane kończyny, do których tworzone były drewniane protezy [25].

Rzymianie uważali, że narodzenie się dziecka z deformacjami to symbol i zapowiedź zbliżającej się katastrofy. Aby się chronić i zapobiegać tym katastrofom, Rzymianie zabijali niepełnosprawne dzieci i noworodki. Postawy te zmieniały się i ewoluowały. Na początku III w. p.n.e. w Rzymie na jednej z wysp Tybru wzniesli świątynię poświęconą Eskulapowi. Świątynia ta, jak się później okazało, była miejscem, gdzie zawożono chorych niewolników i pozostawiano na pewną śmierć. Eskulap stał się w Rzymie bóstwem lecznictwa. Było to pewne przekłamanie, ponieważ tak naprawdę chodziło tylko i wyłącznie o to, aby usunąć ludzi niepełnosprawnych i cierpiących z ulic miasta. Z uzdrawianiem czy leczeniem to miejsce miało niewiele wspólnego [26]. Rzymskie prawo dwuna-

in the history of medicine proves that even then the medicaments were used. Certainly, the pharmacotherapy meant herbal medicine and the scope of surgery was very limited. The most important in the therapy of those days were physical exercises. The gymnastics was very important in health care. Also known therapies then were: massage, acupuncture, light therapy and therapy with natural magnetic field.

Hippocrates describe the technique of limb amputation and the way of creating the leg braces, therapeutic footwear to correct the malformation of feet and of prosthetics [23]. There were also the first massage techniques in the ancient times – rubbing the essential oils in the body. The Egyptians believed in the healing power of oils. The massage was used to improve the feeling but also as a therapy to bring relief in suffering. That technique was strictly connected with the religious rituals. The massage technique used stroking, striking and suction to pull out the disease and sickness [24].

In the distant ancient Peruvian culture there was very interesting way of helping the handicapped since 100-800 A.D. There have been found the ceramic figurines which showed diseases, e.g. figurines of amputated limbs with wooden prosthetics for them [25].

The Romans believed that birth of the child with malformations is a symbol and omen of the coming disaster. To protect themselves and prevent the disasters Romans killed the handicapped children and newborns. Those attitudes soon changed and evolved. On the beginning of III century B.C. they erected temple dedicated to Asclepius in Rome on one of the Tiber islands. That temple became the place where the sick slaves were brought and left to certain death. Asclepius became the god of healing. It was a lie because the main aim was to take the disabled and suffering people out of the streets. That place had nothing to do with healing or treatment [26]. The Roman law of twelve tables ordered killing the infants that were blind or had malformation observed before the third month of living. The life of disabled was perceived as of a little value, the sick were treated as the “second category” people. Banishing from the city or dropping of the disabled child to the unknown was a kind of a gentle action [27]. That law was approved in 500 B.C. It included the order to kill newborns with malformations. On the fourth table you can read: “The child born with malformations is to be killed [28].”

The decision of killing the sick child had to be concluded by the “man of the house” whose authority was almost unlimited – he did not have to show the baby to anyone to confirm his health condition. According to the law Paterfamilias could kill the child, torture it, hurt it or even sell. That cruel law was in force until Ist century A.D. when the Emperor Constantine, the Christian ruler of Rome abolished it [29]. In the times of Roman Empire people were morbidly fascinated with the disability. There

stu tablic nakazywało uśmiercanie niemowląt, u których stwierdzono ślepotę lub wady rozwojowe przed ukończeniem trzeciego miesiąca życia. Życie upośledzonych postrzegano jako mało wartościowe, chorych traktowano jako ludzi „drugiej kategorii”. Stosunkowo łagodnym traktowaniem upośledzonych było wypędzenie z miasta lub podrzucenie dziecka niepełnosprawnego nieznanemu osobie” [27]. Prawo to zostało zatwierdzone w ok. 500 r. p.n.e. Zawierało ono okrutny nakaz zabijania niemowląt z deformacjami. Na tablicy IV czytamy „Dziecko, które urodzi się zniekształcone, ma zostać szybko zabite” [28].

Decyzję o zabiciu chorego dziecka musiał podjąć „pan domu”, którego władza była niemal nieograniczona – nie musiał nawet nikomu pokazywać dziecka w celu oceny jego stanu zdrowia. Zgodnie z prawem Paterfamilias mógł dziecko zabić, torturować, okaleczyć czy nawet sprzedać. To okrutne prawo obowiązywało do ok. I w. n.e., kiedy to zniósł je cesarz Konstantyn- chrześcijański władca Rzymu [29]. W czasach Imperium Rzymskiego mamy do czynienia z chorobliwą fascynacją niepełnosprawnością. Istnieją doniesienia, że w tym czasie kupowano niewolników z niepełnosprawnościami fizycznymi i psychicznymi i wykorzystywano ich do własnych rozrywek. Stało się to wręcz modne [30]. W starożytnym Rzymie są dowody jednak na humanitarne traktowanie chorych. Rzymianie bardzo dużo uwagi poświęcali pielęgnowaniu ciała. Wiedzę medyczną przejmowali od Greków.

Rzymianie łagodniej traktowali niepełnosprawnych, chociaż nie było rzadkością naśmiewanie się z nich, obrażanie. Ciekawostką jest stosowanie trójczłonowego nazwiska. Pierwszym z tych członów było imię, drugim imię rodowe, a trzecim przydomek, który często zwracał uwagę na cechy czy ułomności anatomiczne, np. Flaccus (o wielkich uszach), czy Mancinus (ułomny). Nadanie przydomka ułomny wskazywało na niedoskonałość danej osoby ale też akceptację, wsparcie społeczności [31].

We wczesnym okresie chrześcijaństwa na bardzo szeroką skalę były organizowane zgromadzenia religijne, które pomagały biednym, cierpiącym i nieuleczalnie chorym [32]. To również pierwsze próby leczenia niepełnosprawności. Były to oczywiście często próby niebezpieczne i bardzo prymitywne [33]. Medycyna w starożytnym Rzymie miała charakter medycyny kapłańskiej i sakralnej. Rzymianie początkowo nie znali i nie akceptowali lekarzy. Filozofowie ostrzegali przed lekarzami greckimi, którzy osiedlali się w Rzymie i przed lekami, które były stosowane [34]. Praktyki medyczne i leczenie często wykonywane był w Rzymie przez niewolników oraz przez duchownych. Oczywiście nie mieli oni wiedzy medycznej. Często ich leczenie polegało na odprawianiu egzorcyzmów oraz na masażu. Jedyną sankcją za ich niekompetencję była utrata reputacji [35].

Niewątpliwie ważną pozycją odnoszącą się do wszelkich chorób, w tym niepełnosprawności jest „Biblia”, w której nękające ludzi choroby przedstawiane są jako

are sources that say about buying the slaves with physical or mental disabilities and using them to entertain the owners. It was fashionable [30]. But there are also proves of humanitarian treatment of ill in the ancient Rome. The Romans knew the importance of taking care of their body. They took their medical knowledge from Greeks.

Romans treated the disabled much better, however it was also very often that they laughed at them or insulted them. It is interesting that they used three-pronged name. The first element was the name, then family name and the third element was nickname connected very often with some qualities or anatomical disabilities, e.g. Flaccus (with big ears) or Mancinus (infirm). Giving the nickname infirm showed that the person is imperfect but also showed acceptance and support of society [31].

In the early Christian times the religious congregations were organized to help poor, suffering and incurably ill [32]. These were also the first trials of curing the disabilities. Obviously, they were often dangerous and primitive trials [33]. Medicine in ancient Rome was sacral medicine connected with priests. Initially the Romans did not know or accept the doctors. The philosophers warned of the Greek doctors who were settling in Rome and from the medicine they used [34]. Medical practice and treatment was often performed by slaves or clerics in Rome. They did not have the medical knowledge. It was very often that their treatment was based on exorcisms and massage. The only sanction for the incompetence was loss of reputation [35].

The Bible is the important source of information about diseases. According to it all the diseases are the punishment for people's sins. The New Testament also suggest similar opinion – especially in the gospels. Even the disciples of Jesus asked „who has sinned that the blind man was born – him or his parents?” But Jesus has a different attitude towards the disabilities, he points to respect of disabled person's dignity. There are numerous examples of His healing of sick or disabled people.

Summarizing, in the ancient times the birth of sick, disabled child was treated as a punishment. The families where such a child was born were often blamed for that and condemned. Most of the laws ordered killing such a newborn or abandoning it. Those cruel rules were mainly based on lack of knowledge and no support for the disabled. The civilizations strived for creating the healthy society and it was only possible (according the societies of those times) by elimination. There were many different attitudes towards the disabilities, but mostly ancient times were cruel and ruthless towards the disabled.

Killing and abandoning of the disabled children was common, acceptable and often ordered by the law procedure. It is difficult to be accepted or understood but it had its basics. There were cultural, religious or custom basics, but often they were also economical – it did not pay off to raise the disabled child.

kara za grzechy. Podobne myślenie można odczytać na kartach Nowego Testamentu – szczególnie w ewangeliach. Nawet uczniowie Jezusa zadawali pytanie „kto zgrzeszył, że narodził się człowiek niewidomy – on czy jego rodzice?” Natomiast inne podejście do niepełnosprawności ma Jezus, który zwraca uwagę na poszanowanie godności osoby dotkniętej chorobą lub kalectwem. Znane są liczne przykłady, w których Jezus uleczał osoby chore czy niepełnosprawne.

Podsumowując, w starożytności pojawienie się chorego, niepełnosprawnego dziecka było traktowane jako kara. Rodziny, w których pojawiło się takie dziecko, często obarczano za to odpowiedzialnością i potępiano. Większość przepisów nakazywała zabicie takiego noworodka lub porzucenie. Te okrutne zwyczaje podyktowane były głównie niewiedzą i brakiem możliwości wsparcia osób niepełnosprawnych. Cywilizacje dążyły do tworzenia zdrowego społeczeństwa, co było możliwe (zdaniem ówczesnych społeczeństw) tylko drogą eliminacji. Postaw wobec niepełnosprawności było na pewno wiele, jednak w większości przypadków starożytność cechowała się okrucieństwem i bezwzględnością wobec osób niepełnosprawnych.

Zabijanie i porzucanie upośledzonych dzieci było procederem powszechnym, akceptowalnym, a niejednokrotnie nawet nakazanym przez obowiązujące przepisy. To trudne dla zaakceptowania czy nawet zrozumienia zjawisko miało jednak swoje podstawy. Były to nie tylko podstawy kulturowe, religijne czy zwyczajowe, ale często czysto ekonomiczne – rodzicom nie opłacało się wychowywać niepełnosprawnych dzieci.

Piśmiennictwo / References

1. Borowski G. Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady. *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*. 2012/IV (5); 99.
2. Gazdulska M. Postawy społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami w ujęciu historycznym i współczesnym. *Seminare* 2008/25; 282.
3. Kiwerski J. E. *Fizjoterapia ogólna*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2012; 1.
4. Magiera L. *Historia masażu w zarysie*. Wydawnictwo BIO-STYL, Kraków 2007; 10-22.
5. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 19 -21.
6. Krajewska-Kulał E. Siarkowska M. Lewsko J. i Łukaszuk C. (red.). *Pacjent podmiotem troski zespołu terapeutycznego t. 1*. Wydawnictwo Akademia Medyczna, Białystok 2005; 16-17.
7. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 21.
8. Minois G. *Historia starości. Od antyku do renesansu*. Wydawnictwo Marabut, Warszawa 1995.
9. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 19-20.
10. Sahaj T. *Eugenika społeczna w ujęciu Platona* W: *Studia z bioetyki i antropologii filozoficznej* 5/2004; 16-17.
11. Platon. *Państwo*. tłum. W. Witwicki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010; 212.
12. Platon. *Państwo*. przeł. W. Witwicki, t. I – II, Biblioteka Filozofii Klasycznej. Wydawnictwo AKME, Warszawa 1991; 410.
13. Borowski G. *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*. W: *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*. 2012/IV (5); 99. zob. też. Arystoteles. *Polityka*. tłum. L. Piotrowicz. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010; 211.
14. Arystoteles. *Etyka nikomachejska*. tłum. D. Gromska, W: Arystoteles. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007; 220.
15. Arystoteles. *Etyka nikomachejska*. przeł. D. Gromska. W:

- Arystoteles. Dzieła wszystkie t. V. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1996; 132-133.
16. Sahaj T. Eugenika społeczna w ujęciu Platona. W: *Studia z bioetyki i antropologii filozoficznej* nr 5/2004; 15-16.
 17. Winniczuk L. (red.). *Słownik kultury antycznej*. Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1991; 437. Krawczuk A. (red.) *Świat okresu cywilizacji klasycznych*. Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa 2005; 59, 67.
 18. Homer. *Iliada*. tłum. F.K. Dmochowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1990; 96-97. R. Graves. *Mity greckie*. tłum. H. Krzeczowski. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992; 89.
 19. Seyda B. *Dzieje medycyny w zarysie*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973; 26-27.
 20. Przeździak B. Nyka N. *Zastosowanie kliniczne protez, ortoz i środków pomocniczych*. Wydawnictwo Via Medica, Gdańsk 2008; 3-5.
 21. Borowski G. *Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady*. W: *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*. 2012/IV (5); 101-102.
 22. Seyda B. *Dzieje medycyny w zarysie*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich Warszawa 1973; 26.
 23. Kiwerski J.E. *Fizjoterapia ogólna*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2012; 1.
 24. Magiera L. *Historia masażu w zarysie*. Wydawnictwo BIO-STYL, Kraków 2007; 11-13.
 25. Żrałka J. *Nowy Świat w okresie rozwoju wielkich kultur i cywilizacji*. W: Gierowski J.A. Grodziski S. Wyrozumski J. (red.). *Wielka historia świata, t. III, Świat okresu cywilizacji klasycznych*, A.Krawczuk (red.). Fogra Oficyna Wydawnicza, Kraków 2005; 713.
 26. Seyda B., *Dzieje medycyny w zarysie*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973; 63.
 27. Lejzerowicz M., Książkiewicz I. *Osoba z niepełnosprawnością a instytucje pomocowe*. Wydawnictwo Gaskor, Wrocław 2012; 23.
 28. http://romanum.historicus.pl/prawo_dwunastu_tabelic_tresc.html
 29. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 23.
 30. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 19-20.
 31. Ostrowski J.A. *Rozwój i upadek Imperium Romanum*, W: *Wielka historia świata, J.A.Gierowski, S. Grodziski, J. Wyrozumski, (red.) t. III, Świat okresu cywilizacji klasycznych*, A. Krawczuk, (red.) Fogra Oficyna Wydawnicza, Kraków, 2005; 219.
 32. Krajewska-Kułak E. Siarkowska M. Lewsko J. i Łukaszuk C. (red.). *Pacjent podmiotem troski zespołu terapeutycznego t. 1*. Wydawnictwo Akademia Medyczna, Białystok 2005; 19.
 33. Borowska-Beszta B. *Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych*. Wydawnictwo Impuls, Kraków 2012; 20.
 34. Seyda B. *Dzieje medycyny w zarysie*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973; 63-64.
 35. Magiera L. *Historia masażu w zarysie*. Wydawnictwo BIO-STYL, Kraków 2007; 26-27.

Adres do korespondencji / Mailing address:

Jakub Nowiński
jakub.nowinski@wsr.edu.pl